

UOT: 338. 43.01, 338.432

AQRAR SAHƏDƏ RƏQABƏTQABİLİYYƏTLİLİK: DAYANIQLI İNKİŞAF KONTEKSTİNDƏ NƏZƏRİ YANAŞMALARIN TƏHLİLİ

Natiq Qədim oğlu Hacıyev, i.ü.f.d., dosent

Aqrar Tədqiqatlar Mərkəzinin elmlər doktoru pilləsi üzrə doktorantı

e-mail: n.qadjiev2012@yandex.ru

Xülasə

Məqalədə bəzi alimlərin və tədqiqatçıların əsərlərinə müraciət olunaraq aqrar sahədə rəqabətqabiliyyətliliyə dayanıqlı inkişaf kontekstində nəzəri yanaşmaların təhlili aparılmışdır. Təhlil aparılan zaman ümumən aqrar iqtisadiyyatın və eyni zamanda onun ayrı-ayrı sahələrinin, həmçinin bəzi məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin tədqiqində müəlliflərin rəqabətqabiliyyətlilik və dayanıqlılıq, o cümlədən aqrar sahənin rəqabət qabiliyyətliliyi və dayanıqlı inkişafı haqda irəli sürülən nəzəri müddəalar və baxışlara müraciət olunaraq həqiqi rəqabətqabiliyyətliliyin və dayanıqlılığın məğzinin araşdırılmasına çalışılmışdır.

Açar sözlər: *kənd təsərrüfatı, aqrar iqtisadiyyat, dayanıqlılıq, rəqabət, rəqabətqabiliyyətlilik.*

Giriş

Kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı yeni və inkişaf mərhələsində olan konsepsiyadır [22]. Həyatın bütün sahələrində, bütün iqtisadi fəaliyyətdə və o cümlədən aqrar sahədə dayanıqlı inkişaf - dayanıqlılıq onun rəqabətqabiliyyətliliyi ilə sıx bağlıdır. Dayanıqlı inkişaf siyasi və iqtisadi dövrüyyəyə Qərb siyasətçiləri və iqtisadçıları tərəfindən daxil edilib. Bu məqalədə aqrar sahədə rəqabətqabiliyyətlilik və onun dayanıqlılığı ilə bağlı bir neçə elmi əsərə müraciət edərək təhlilini aparmağa, əsas məqamlarını qeyd etməyə və müəllif fikrimizi bildirməyə çalışmışıq.

Aqrar sahədə rəqabətqabiliyyətliliyə yanaşmalar

Aqrar sahədə rəqabətqabiliyyətliliyin müəyyən edilməsinə fərqli yanaşmalar mövcuddur. Belə ki, *Laura və Alessandro “AB ölkələrində aqro-ərzaq məhsullarının rəqabət qabiliyyəti: on beş illik retrospektiv”* məqalələrində Avropa Birliyinin 27 ölkəsində kənd təsərrüfatı və qida sənayesinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı belə bir qənaətə gəlirlər: *“Kənd təsərrüfatı və qida sənayesinin rəqabət qabiliyyətinin təhlili maraqlıdır, belə ki, bu sahələr bir-biri ilə sıx bağlıdır və bir sektorun rəqabət qabiliyyəti digərinə təsir göstərə bilər və əksinə. Bu səbəbdən də əsas məsələ kənd təsərrüfatı və qida sənayesinin rəqabətqabiliyyətlilik baxımından oxşar meyillərinin olub-*

olmamasıdır” [5]. Müəlliflərin bu qənaəti bir-biri ilə sıx bağlı olan və bir-birilərinin rəqabətqabiliyyətliliyinə təsir göstərə bilən sahələrin, xüsusilə də kənd təsərrüfatı və qida sənayesinin rəqabətqabiliyyətliliklərinin oxşar meyillərinin öyrənilməsinin hər iki sahədə dayanıqlılığın əldə olunmasında əhəmiyyətli olmasına işarədir.

Matthev Gortona və digərləri isə öz tədqiqatlarında “Avropa qida sənayesinin rəqabətqabiliyyətliliyinin öyrənilməsinin bu gün sosial və ekoloji xərcləri və faydaları lazımi dərəcədə nəzərə alınmadığını, bunun xüsusilə də həmin sahənin torpaqla birbaşa əlaqələri və uzunmüddətli iqtisadi perspektivləri poza biləcək ekoloji zərərli metodların potensial tətbiqi imkanları nəzərə alınmaqla məhdudlaşdırıcı amil ola biləcəyini” [12] qeyd etmişdir. Yəni, müəlliflər rəqabətqabiliyyətliliyin artırılmasında sosial və ekoloji münasibətlərin lazımi dərəcədə nəzərə alınmasını bu sahələrin torpaqla birbaşa əlaqələrinə və ekoloji mühitə zərər vura bilən bir çox metodların tətbiqi imkanlarının məhdudlaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynaya biləcəyinə inanırlar. Daha sonra onlar “*Aqro-ərzaq sektoru ilə bağlı Avropa Komissiyasının (2011, s. 2) siyasətin məqsədinin “AB-nin təbii yerüstü ehtiyatlarının dayanıqlı idarəedilməsi ilə birlikdə iqtisadi cəhətdən səmərəli ərzaq istehsal sektoruna nail olmaq üçün dayanıqlı rəqabət” olduğunu iddia etdiyini, hərçənd “dayanıqlı rəqabət” termininin siyasi müzakirələrdə möhkəm şəkildə kök salsada, onu necə konseptuallaşdırması və ya ölçməsinə başa düşmək üçün az şey edildiyini*” [12] göstərirlər. Buradan da bizə aydın olur ki, dayanıqlılığa nail olmaq üçün artıq iqtisadi artımla, dayanıqlı iqtisadi inkişafı yanaşı dayanıqlı rəqabət də ön plana çəkilir. Bu da rəqabətqabiliyyətliliyin məhz artım və inkişafın mənbəyi olduğundan, həmçinin onun dayanıqlılığı ilə üzvi vəhdət təşkil etdiyindən xəbər verir və tədqiqatımızda bu məsələlərə toxunmağımızı bir daha əsaslandırılmış olur.

Müəlliflər “*təchizat zənciri nöqtəyi-nəzərindən rəqabətqabiliyyətliliyin öyrənilməsinə yanaşmanın rəqabətin getdikcə daha çox ayrı-ayrı firmalar arasında deyil, dəyərin yaradılması zəncirləri arasında baş verməsi faktını əks etdirdiyini*” bildirərək, “*bunun nəticədə təchizat zəncirindəki əlaqələrin təbiəti, xarakteri rəqabət üstünlüyü və ya çatışmazlığının mənbəyi ola biləcəyini nəzərə çatdırırlar*” [12]. Bunlar həqiqətən də təchizat, logistika və kommunikasiyanın, xüsusilə də aqrar sahədə rəqabət qabiliyyətliliyinin müəyyən edilməsində nəzərə alınan əsas amillərdən biri kimi çıxış edir.

Bütün bu söylənilənlər istər əmtəə və xidmətlər, istərsə də şirkət, sənaye sektoru və ya milli iqtisadiyyat olsun, hər bir səviyyədə rəqabətqabiliyyətliliyin müəyyən edilməsində mənfəət, bazar payı, ədalətli rəqabət, istehsal resurslarından rəqabətli istifadə və yekun olaraq zaman-məkan amilinin önəmli olduğundan xəbər verir.

Müəlliflərin yuxarıda qeyd olunan digər müəlliflərdən gətirdikləri sitatlara nəzərən onu söyləmək olar ki, bütün səviyyələrdə rəqabətqabiliyyətlilik bir-biri ilə üzvü əlaqədədir, rəqabətqabiliyyətlilik həyat səviyyəsinə müsbət təsir edir (bu belə də olmalıdır, belə ki, hər bir fəaliyyət, o cümlədən iqtisadi fəaliyyət fərdlərin həyat səviyyəsinin və ətraf mühitin səviyyəsinin gözlənilməsinə, başqa sözlə dayanıqlılığın gözlənilməsinə xidmət etməlidir).

Müəlliflər təhlil etdikləri ədəbiyyatlara əsasən, “*rəqabətliyin müxtəlif səviyyələrdə (məsələn, ölkə, region, sahə, təchizat zənciri və firma) qiymətləndiriləbilən nisbi və dinamik anlayış olduğunu, rəqabətliyin mürəkkəbliyini nəzərə alaraq onu vahid, hamı tərəfindən qəbul edilmiş təriflə ifadə etməyin çətin olduğunu, bunun xüsusilə milli və regional rəqabət qabiliyyətinə aid olduğunu*” [12] (bunlar da rəqabətqabiliyyətliliyin müxtəlif səviyyəli olduğunu, (həqiqətən də nisbi, dinamik və mürəkkəb olduğunun qeyd edildiyini xüsusi vurğulamaq lazımdır) bildirmişlər.

Aqrar sahədə dayanıqlı inkişaf və rəqabətqabiliyyətliliyin əlaqəsi

Dayanıqlıq konsepsiyası, sahələrin və ümumən rəqabətqabiliyyətliliyin özünə münasibət bir qədər əvvəllər yaranmışdır. 1932-1957-ci illər arasında Ezekiel M., Connor L.G., Taylor G.R., Taylor, G.R., Nicholls, W.H., Wellman, H.R., Benedict, M.R., Bauer, P.T., Mendelsohn, C. və bir çox digər iqtisadçı tədqiqatçılar Avropa kənd təsərrüfatı istehsalında rəqabət, kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə rəqabəti məhdudlaşdıran dövlət qanunları, kənd təsərrüfatı sahələrində qeyri-təkmil rəqabət, kənd təsərrüfatı sahələrinə xüsusi tətbiqi ilə qeyri-təkmil rəqabətin nəzəri təhlili, kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və bölüşdürülməsi sahələrində qeyri-təkmil rəqabət mövzularını araşdırmışlar, ötən əsrin 70-80-cı illərində və daha sonra 1990-2000-ci illərdə müraciət olunan əsərlər daha elm tutumlu qəbul edilməlidir. Müasir tədqiqatçılardan Turnour və digərləri [16] Şimali Avstraliyada keçmiş səhvlərdən öyrənməyin, bu təcrübəyə əsaslanaraq yerli şəraitə uyğun yanaşmalara söykənən yeni kənd təsərrüfatı modellərindən istifadə etməyin, beynəlxalq səviyyədə yaranmış yeni modellərin - nəinki istehsalın, həm də regionun ekoloji və sosial dayanıqlılığına əsaslanan çoxfunksiyalı kənd təsərrüfatı modelinə müraciət etməyin əhəmiyyətini vurğulamışlar. Fishlow və digərləri [7] innovasiya və rəqabət mövzusunda toxunaraq Braziliya kənd təsərrüfatının genişlənməsini neft və aviasiya sektorlarının artması ilə müqayisə edir, müasir kənd təsərrüfatının elm tutumlu sahə olduğunu, onun Braziliyada uğurunun dövlət təsisatlarının yaradılması ilə bağlı olduğunu, məhsuldarlığın artırılmasında əsas rol oynadığını iddia etmişlər. Bu müəlliflər [8] digər əsərlərində Beynəlxalq ticarətdə aqrobiznesin rəqabət qabiliyyətini araşdıraraq Braziliyanın beynəlxalq bazarda iştirakının texnologiyanın inkişafı, əkin torpaqlarının mövcudluğu və məhsuldarlığın dayanıqlı artması ilə müəyyən edildiyi qənaətinə gəlmişlər. Shoji və digərləri [14] Yaponiyada aqrar sahəyə dövlət müdaxiləsini araşdıraraq kiçik torpaq sahiblərinin qarşılaşdığı konkret problemləri işıqlandırmış və onların Yaponiyada sosial-iqtisadi və mədəni vəziyyətini izah etmiş, kiçik ailə təsərrüfatlarının vəziyyətinin əsasən müharibədən sonrakı dövrdən başlayaraq əlli ildən artıq müddətdə dövlət siyasəti ilə müəyyən edildiyini bildirmişlər. Ngah və Kamarudin [13] Malayziyada kiçik fermerlərin transformasiyasında hökumətin məqsədyönlü iştirakını və kənd təsərrüfatı sektoruna müdaxiləsini, eləcə də kiçik fermerlərin həyat və yaşayış mənbələrini, yerli inkişaf proqramları və torpaq islahatlarının köməyi ilə kənd təsərrüfatının modernləşdirilməsi məsələlərini araşdırmışlar. Zloliniski [18] Meksika transmilli kənd təsərrüfatı bəzəsinin arxasında fermerlərin həyatını, onun yerli istehsalçılarda yaratdığı narazılıqları, Conway və digərləri [6] Afrikada dayanıqlı intensivləşdirmə məsələlərinə toxunaraq kənd təsərrüfatında yenidənqurmanın əhəmiyyətini əsaslandırmışlar. Silfia və digərləri [15] mikro, kiçik və orta sahibkarlıq bazasında ictimai sahibkarlıq vasitəsilə aqrar klaster ərazilərinin rəqabət qabiliyyətinin və dayanıqlılığının inkişaf etdirilməsini tədqiq etmişlər. Ayeb və Bush [3] Yaxın Şərq və Şimali Afrikada ərzaq təhlükəsizliyi, Misir və Tunisdə aqrar məsələləri, aqrar dəyişiklikləri və innovasiyaları araşdırmışlar. Justas və Balezentis [10] dayanıqlı inkişaf məqsədlərini və ətraf mühit, iqlim və kənd təsərrüfatı siyasətinin qarşılıqlı prioritetlərini birləşdirən kənd təsərrüfatının dayanıqlılığının qiymətləndirilməsi strukturunu, kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı və kənd təsərrüfatının dayanıqlılığı konsepsiyalarını, eləcə də kənd təsərrüfatı sektoru üçün işlənib hazırlanmış dayanıqlılıq qiymətləndirmə vasitələri və yanaşmalarını təhlil etmişlər.

Bir çox tədqiqatçılar rəqabətqabiliyyətlilik və dayanıqlı inkişaf arasında əlaqələr haqda fikirlər söyləmiş və müəyyən əsaslandırma aparılmışlar. Məsələn, fələstinli *Amani Nasser* belə fikir irəli sürmüşdür: “... *rəqabətqabiliyyətlilik və dayanıqlılıq göstəriciləri arasında qarşılıqlı əlaqənin az empirik sübutu var. Bunun mümkün səbəbi ondan ibarətdir ki, bu iki konsepsiya öz təbiətinə görə*

olduqca ziddiyyətlidir və buna görə də onları empirik şəkildə araşdırmaq asan deyil. Rəqabətqabiliyyətliliyin vacibliyinə artan diqqət təkcə onun dayanıqlı artımı təmin etmək qabiliyyəti ilə deyil, həm də müasir dünyada dinamik rəqabətlə bağlıdır” [2].

Digər tədqiqatçı *Bruno Longo* “*Kənd təsərrüfatı: dayanıqlı inkişaf metodları firmanın rəqabət qabiliyyətini artırma bilirmi?*” adlı işində dayanıqlı inkişaf praktikasının firmanın rəqabət qabiliyyətini necə artırdığına dair Portuqaliyanın nümunəsində bir tematik araşdırma apararaq kənd təsərrüfatının dayanıqlılıq dərəcəsinin rəqabət üstünlükləri ilə qarşılıqlı əlaqələrini araşdırmağa çalışmışdır: “*Dayanıqlı inkişaf mövzusu kənd təsərrüfatı dünyasında mühüm rol oynayır. Əhali artımı, qida tullantıları, iqlim dəyişikliyi və aclıq kimi problemlər həm inkişaf etmiş, həm də inkişaf etməkdə olan ölkələrin gələcəyi ilə bağlı əsas problemlər idi. Beləliklə, dayanıqlı kənd təsərrüfatının yalnız bu günlərin yaratdığı deyil, həm də xalqların, millətlərin gələcəyinə baxış olduğunu başa düşmək vacibdir. Bundan əlavə, dayanıqlı inkişafa aqrobiznesə daxil edilməli olan maraqlı və cəlbedici funksiya kimi yanaşılmamalıdır” [4]. Müəllif bununla müəyyən mənada dolaylı və müəyyən mənada birbaşa olaraq etiraf edir ki, kənd təsərrüfatı istər inkişaf etmiş, istərsə də inkişaf etməkdə olan ölkələrdə olsun, əhali artımı, qida tullantıları, iqlim dəyişikliyi və aclıq kimi problemlərlə sıx bağlıdır. Şərqi Avropa və ya keçmiş sosialist dövlətlərinin ərazilərində 1980-1985, 1985-1990-cı illər və indiyə qədər olan dövr buna əyani misal ola bilər.*

Yuxarıda qeyd olunan tədqiqat çərçivəsində müəllif “*dayanıqlı inkişaf hesabına rəqabət üstünlüyünün əldə olunmasının mümkünliyünün müəyyən edilməsinə və bunun fermer təsərrüfatlarının rəqabət qabiliyyətinə necə təsir göstərə biləcəyini təhlil etməyə, dünyada bir çox fermerlər və kənd təsərrüfatı şirkətlərinin dayanıqlı inkişafın kənd təsərrüfatında rolunu nə dərəcədə başa düşdüklərini öyrənməyə, dayanıqlı inkişaf strategiyasının rəqabət üstünlüyünə necə gətirib çıxara biləcəyi sualına cavab tapmağa, “dayanıqlı kənd təsərrüfatının beynəlxalq bazarlarda rəqabət üstünlüyünü necə təmin edə biləcəyini və Portuqaliya kənd təsərrüfatının rəqabət qabiliyyətini necə artıracağını öyrənmə” çalışır “dayanıqlılığın bir çox sahələrdə mövcud olan, lakin kənd təsərrüfatı sahəsində beynəlxalq narahatlıqları təmsil edən geniş bir mövzu” olduğunu “dayanıqlı strategiyanın üstünlüklərinin uzunmüddətli rəqabət üstünlüklərinin təmin edilməsində mühüm rol oynaya biləcəyini” söyləyir. Müəllif daha sonra “*son illərdə dayanıqlı inkişaf mövzusunun bir tendensiya halına gəldiyini, lakin onun rəqabət üstünlüyü ilə bağlı araşdırmaların çatışmazlığını” [4] bildirir.**

Daha bir tədqiqatçı, pakistanlı *Hammad Badar* da “*Pakistanda manqo istehsalının dayanıqlı inkişafı üçün dəyər zəncirinin səmərəliliyinin artırılması*” mövzusunda yazdığı dissertasiya işində “*hal-hazırda dayanıqlı inkişaf təşəbbüslərinin istehlakçıya yönəlməsi biznesin dayanıqlı rəqabət üstünlüklərinə gətirib çıxardığına dair daha çox arqumentlərin söylənilməsi*” [9] qənaətinə gəlir. Bununla biz onun baxışlarının yuxarıda söylənilən fikirlər və fərziyyələrlə üst-üstə düşdüyünü qeyd edə bilərik.

Bildiyimiz kimi, bütün iqtisadiyyata, o cümlədən aqrar sahəyə dövlət müdaxiləsinin zəruriliyi haqda kifayət qədər fikirlər söylənilib. Bu hissədə biz bu müdaxilənin aqrar sahənin dayanıqlılıq və rəqabətqabiliyyətliliyinə təsiri haqda bir müəllifin irəli sürdüyü müddəalara münasibətimizi bildirməli olacağıq. *Laure Latruffe* (2010) “*Kənd təsərrüfatı və ərzaq sektorlarında rəqabətqabiliyyətlilik, məhsuldarlıq və səmərəlilik*” məruzəsində “*kənd təsərrüfatı və aqro-ərzaq sektorlarında rəqabətqabiliyyətlilik, məhsuldarlıq və səmərəlilik məsələlərinə dair ədəbiyyatları nəzərdən keçirərək bu sahədə istifadə olunan anlayışlar və terminologiyaları izah edir və ədəbiyyatlarda sənaye və fermer səviyyələrində rəqabətqabiliyyətliliyin, məhsuldarlığın və*

səmərəliliyin ölçülməsi üçün istifadə olunan yanaşma və göstəricilərin tənqidi qiymətləndirilməsini verir, həmçinin məhsuldarlığın artması, subyekt və ölkələr arasında nisbi rəqabət qabiliyyətində dəyişikliklər və biliklərdə əsas boşluqların aşkarlanmasına əlavə olaraq rəqabətqabiliyyətliliyin determinantları haqqında son tapıntıları müzakirə edir və aqro-ərzaq sektoruna, rəqabətqabiliyyətliliyin əvəzolunmaz amillərinə və dövlət müdaxiləsinin rəqabətqabiliyyətliliyə təsirinə daha çox diqqət yetirməyi təklif edir” [11]. Burada müəllif kənd təsərrüfatı və aqro-ərzaq sektorlarının, həmçinin rəqabətqabiliyyətlilik, məhsuldarlıq və səmərəlilik məsələlərinin bir-birinə yaxın olduğunu bildirir. Bununla yanaşı o da digər alimlər kimi müxtəlif səviyyələrdə (sahələr, subyekt və ölkələr) rəqabətqabiliyyətliliyin müxtəlifliyini və həmçinin onun ölçülməsi üzrə yanaşma, göstərici və determinantların müxtəlifliyini, rəqabətqabiliyyətliliyinin nisbilyini və aqro-ərzaq sektorunda rəqabət qabiliyyəti amillərinin və dövlət müdaxiləsinin əhəmiyyətliyini vurğulayır.

Daha sonra o, “son bir neçə onillik ərzində tarif və ticarət üzrə baş saziş (QATT) və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (ÜTT) kontekstində paralel ticarət danışıqlarının hökumətlərin öz ölkələrinin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsinə marağının artdığını, xüsusilə də inkişaf etmiş ölkələrdə ümumiyyətlə müdafiə edilmiş kənd təsərrüfatı sektorunun rəqabətqabiliyyətliliyi, o cümlədən potensial nəticələr nəzərə alınmaqla müdafiənin azaldılması halında vacib əhəmiyyət kəsb etdiyini” [11] vurğulayır. Bununla dünya ticarətinin üst milli tənzimlənməsini həyata keçirən üst milli qurumun dayanıqlılığın məhz rəqabətqabiliyyətliliklə, xüsusilə də kənd təsərrüfatının rəqabətqabiliyyətliliyi ilə qırılmaz üzvü əlaqəsinin olduğunu, əsasən də aqrar sahəyə dövlət dəstəyinin, onun müdafiəsinin hər bir dövlətin iqtisadi siyasətinin əsasında durduğu bir daha təsdiqini tapmış olur.

Nəticə

Müasir dünyada aqrar sektor birbaşa və dolayısı ilə dövlət müdaxiləsinə, tənzimləmə və nəzarətə məruz qalır. Buna biz dünyada davam edən siyasi münaqişələr fonunda ayrı-ayrı dövlətlərin siyasi alətlərdən istifadə edərək daxili iqtisadiyyat və dünya iqtisadiyyatına təsir etməsi zamanı rast gəlirik. Bu baxımdan da istər aqrar sahədə və istərsə də bütün iqtisadiyyatda rəqabətqabiliyyətlilik-iqtisadi inkişaf-dayanıqlılıq nisbilyinin optimallaşdırılmasına çalışmaq lazımdır.

Aqrar məsələlərin həlli zamanı bu sahənin digər sahələrdən fərqli olaraq bilavasitə təbiətlə, o cümlədən bizim qəbul etdiyimiz mənada canlı təbiətlə bağlılığının daima nəzərdə saxlanılması zəruridir. Aqrar sahə və onunla bağlı bütün məsələlər bəşəri əhəmiyyətlidir və istər milli və istərsə də beynəlxalq səviyyədə dövlət-təsərrüfat-vətəndaş münasibətləri aqrar təsərrüfatın dayanıqlılığına və onun rəqabətqabiliyyətliliyinə xidmət etməlidir.

Aqrar sahənin dayanıqlılığı və rəqabətqabiliyyətliliyi ilə bağlı baxışların müxtəlifliyi, sayının kifayət qədər olması və mürəkkəbliyi təbii qəbul edilməli, bu istiqamətdə elmi müzakirələr davam etdirilməlidir.

Ədəbiyyat

1. Alieu Gibba. The Competitiveness of Gambia’s Agricultural Products In International Trade: An Incentive For Economic Progress. Szent Istvan University Doctoral School of Management and Business Administration Sciences. The Thesis for the Ph.D. Dissertation. Hungary. 2017.

2. Amani Nasser Shrair (2011). Improving Bidders Competitiveness Strategies in Construction Projects - Gaza Strip. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirement for the degree of Master of Science in Civil Engineering - Construction Management the Islamic University – Gaza - Palestine July, 2011. <https://library.iugaza.edu.ps/thesis/96001.pdf>
3. Ayeb, H., & Bush, R. (2019). *Food Insecurity and Revolution in the Middle East and North Africa: Agrarian Questions in Egypt and Tunisia*. Anthem Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctvpr7r45>
4. Bruno Longo (2018). Agriculture: Can Sustainability Practices Enhance Firm Competitiveness? A Case Study Dissertation submitted as partial fulfilment of the requirements for the Master of Science in Management with Specialization in Strategy and Entrepreneurship at Universidade Católica Portuguesa, January 2018. <https://repositorio.ucp.pt/bitstream/10400.14/25321/1/Master%20Thesis%20Bruno%20Longo%20pdfa.pdf>
5. Carraresi, Laura & Banterle, Alessandro. (2015). Agri-food Competitive Performance in EU Countries: A Fifteen-Year Retrospective. *The International Food and Agribusiness Management Review*. Volume 18 Issue 2, 37-62. https://www.researchgate.net/publication/275769856_Agri-Food_Competitive_Performance_in_EU_Countries_A_Fifteen-Year_Retrospective
6. Conway, G., Badiane, O., & Glatzel, K. (2019). *Food for All in Africa: Sustainable Intensification for African Farmers*. Cornell University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7591/j.ctvfc533r>
7. Fishlow, A., Filho, J. E. R. V., & Scheinkman, J. A. (2020). Brazilian Agriculture and Beyond: FINAL CONSIDERATIONS. In *Agriculture and Industry in Brazil: Innovation and Competitiveness* (pp. 203–212). Columbia University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7312/fish19170.15>
8. Fishlow, A., Filho, J. E. R. V., & Scheinkman, J. A. (2020). The Competitiveness of Agribusiness in International Trade. In *Agriculture and Industry in Brazil: Innovation and Competitiveness* (pp. 107–125). Columbia University Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7312/fish19170.10>
9. Hammad Badar (2014). Value Chain Performance Improvement for Sustainable Mango Industry Development in Pakistan. The University of Queensland Australia. A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy at The University of Queensland in 2014. School of Agriculture and Food Sciences. <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:353669>
10. Justas Streimikis & Tomas Baležentis, 2020. "Agricultural sustainability assessment framework integrating sustainable development goals and interlinked priorities of environmental, climate and agriculture policies," *Sustainable Development*, John Wiley & Sons, Ltd., vol. 28(6), pages 1702-1712.
11. Laure Latruffe. Competitiveness, productivity and efficiency in the agricultural and agri-food sectors. [Travaux universitaires] auto-saisine. 2010, 63 p. hal-01462593 <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01462593/document>
12. Matthew Gortona, Carmen Hubbard, Imre Fertöb. 2013. Theoretical background and conceptual framework. International comparison of product supply chains in the agri-food sector: determinants of their competitiveness and performance on EU and international markets W N 2, December 2013.

13. Ngah, I., & Hisyam Kamarudin, K. (2019). Malaysia: The State of/in Village Agriculture. In J. Digby Rigg, J. Gillen, & E. Thompson (Eds.), *Asian Smallholders in Comparative Perspective* (pp. 145-180). Amsterdam University Press. doi:10.1017/9789048540204.007
14. Shoji, G., Yoshida, K., & Yokoyama, S. (2019). Japan: Government Interventions and Part-time Family Farming. In E. C. Thompson, J. Rigg, & J. Gillen (Eds.), *Asian Smallholders in Comparative Perspective* (pp. 81–108). Amsterdam University Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvrk2k6.7>
15. Silfia, Helmi, Noer, M., & Henmaidi (2021). Developing the Competitiveness and Sustainability of Agricultural Cluster Areas Based on Micro, Small and Medium Enterprise by Means of Community Entrepreneurship. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 757.
16. Turnour, J., Andrews, K., Dale, A. P., McShane, C., Thompson, M., & Prideaux, B. (2021). Place-Based Agricultural Development: A New Way of Thinking about an Old Idea in Northern Australia. In R. WALLACE, S. HARWOOD, R. GERRITSEN, B. PRIDEAUX, T. BREWER, L. ROSENMAN, & A. DALE (Eds.), *Leading from the North: Rethinking Northern Australia Development* (1st ed., pp. 25–44). ANU Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv1zcm2r5.8>
17. Xəlilov H.A., Fikrətzadə F.F. Kənd təsərrüfatında dayanıqlı intensivləşdirmə: post-transformasiya reintensivləşdirmə şəraitində imkanlar. “Kənd təsərrüfatının iqtisadiyyatı” elmi-praktik jurnalı, 2020, № 3 (33), səh. 7-25.
<https://agroeconomics.az/az/article/15/kend-teserrufatinda-dayaniqli-intensivlesdirme-pos/>
18. Zlolniski, C. (2019). *Made in Baja: The Lives of Farmworkers and Growers behind Mexico's Transnational Agricultural Boom* (1st ed.). University of California Press.
<https://doi.org/10.2307/j.ctvp2n2hw>

Ph.D., Associate Professor N.G. Hajiyev
Doctor of Science Program of Agricultural Research Center

**Agricultural competitiveness:
Analysis of theoretical approaches in the context of sustainable development**

Abstract

The article analyzes theoretical approaches to competitiveness in the agricultural sector in the context of sustainability - sustainable development, with reference to the work of some scientists and researchers. When the analysis was conducted, in the study of the competitiveness of the agrarian economy as a whole and its individual areas, as well as individual products, the authors turned to the theoretical propositions and views on competitiveness and sustainability, including the competitiveness and sustainable development of the agrarian sector, and turned to the real competitiveness and tried to investigate the essence of stability.

Keywords: *agriculture, agricultural economy, sustainability, competition, competitiveness.*

Д.ф.э.н., доцент Н.Г. Гаджиев

Докторант Центра Аграрных Исследований по программе доктора экономических наук

**Конкурентоспособность сельского хозяйства:
анализ теоретических подходов в контексте устойчивого развития**

Резюме

В статье анализируются теоретические подходы к конкурентоспособности в агропромышленном комплексе в контексте устойчивого развития со ссылкой на работы некоторых ученых и исследователей. При проведении анализа при изучении конкурентоспособности аграрной экономики в целом и отдельных ее направлений, а также отдельных продуктов авторы обратились к теоретическим положениям и взглядам на конкурентоспособность и устойчивость, в том числе на конкурентоспособность и устойчивое развитие аграрного сектора. Также обратились к реальной конкурентоспособности и попытались исследовать сущность стабильности.

Ключевые слова: *сельское хозяйство, аграрная экономика, устойчивость, конкуренция, конкурентоспособность.*